

Допринос „Бескрају“

Познато је да су вести о српској прошлости крајње оскудне, и у случају да их има много више, то ни изблиза не би било довољно да се донесу неки поуздани закључци на основу њих. Постоје текстови који у најбољем случају само преносе делове ондашње „фаме“, често контрадикторни међу собом. „Фама“ је производ (не)знања савременика о текућим догађајима – који су уколико су сложенији, значајнији уједно и мање познати. По невољи диктираној оскудицом вести такви текстови постају „извори“. Стога не чуди што су аутори који користе такве „изворе“ често у недоумици како да их схвате, а потом и примене. Природно је да се у томе међусобно не могу сложити.

Аутори су принуђени да се при раду служе „поштапалицама“ типа: вероватно, можда, свакако, по свој прилици, судећи... – Такав поступак своди их у на ниво аматера који у својој везаности за обрађивану материју настоје да у „изворима“ виде више него што се у њима при објективном трагању може наћи. Много то личи на поступак множења са „нулом“ у низу „написано“ не значи да је тачно.

Краљ Милутин (1282-1321) дуго се налазио на челу државе и за то време стварно много урадио. Знатан део тог рада траје и до данас преко његових задужбина које кроз векове дају печат српској историји. Јасно је да је то велико дело само делимично сачувано – није питање зашто је толико пропало, већ како је сачувано и ово што је доспело до новог времена. Последња деценија Милутинове владавине, уједно и друга декада 14. века, даје и данас „печат“ српској култури, преко Милутинових задужбина и књижевних дела насталих у том времену и око њега.

За српске старине се отимају сви суседни народи, пошто немају своје. Срби немају потребе да чине тако... Већ два века Беч преко своји експонената типа Јагића, Јиречека, Талоција.... под плаштом науке у тишини се ради на уништењу свега српског и приписивању осталим народима. Загреб, Шиптари, Бугари, уз помоћ тада (нажалост и данас) моћног Беча подижу углед својих штићеника на штету Срба. У том погледу нарочито су опасни/отровни Јагић и Јиречек, јер их српска наука под разним утицајима не препознаје као такве. Треба ли подсећати на пример чувене „Бањске повеље, кад се исте године она појављује у издању Београда и Јагића (1890). Беч жели да на сваки начин присвоји овај документ.

Српска наука по својој незрелости и недораслости вековима практикованој вештини Беча (водећи „ауторитет“ српске науке су бечки ђаци) иде на руку овом језгру српске несреће.

Савино житије биографа Теодосија (око 1300) користи се као потпуно веродостојан текст као да је такав у потпуности изашао испод Теодосијевог пера. Постоји низ елемената који указују да је тај текст претрпео велике измене у својим главним поглављима као што су црквена аутокефалност и краљевска круна. Десило се то негде пре столовања арх. Никодима (1317-1324). који је те измене усвојио, унео у своје повеље и тако из „озваничио“. Учињено је тако и поред тога што се зна да је тим изменама усвојено и оно што није било могуће да се догоди, као на пример посвећење Саве у Цариграду, уместо у Nikeји. Цариград су тад држали Латини. Није сувишно подсетити на обрте из 1860. када се спис Теодосија појављује под именом Доментијана као аутора. Има у томе и симболике и удела више правде. Суштински гледано, Теодосије и није изворни писац у овом случају, већ само парафразира спис старијег биографа Доментијана.

Поменуто је са каквим оскудицама се аутори срећу услед недостатка извора. На разне начине се довијају како да дођу до пута како би створили од незнатно извесну „масу“ текста у својим радовима. У ту област долази и неосновано уплитање збивања у Србији у догађаје око Лионске уније (1274). „Покриће“ неким текстом може да буде ослонац за аутора, али је далеко од реала. У недоследности српске науке спада и однос њених заступника према припадницима латинског обреда. Известан део аутора још увек користи израз „католици“ и тиме иде у потпуности на руку Латина и њихових заступника у Бечу.

То су односи Цариграда и Рима – невољама притиснута Византија довија се на разне начине да ублажи опасности са којима се среће. У „трзаје“ такве природе спада и покушај обнове наводних права Охридске архиепископије на целом свом ранијем простору, који чини цар Михаило Палеолог кроз налог да се нанови препишу повеље цара Василија II Бугароубице (?). Захваљујући том налогу цара (1272) ти текстови су и сачувани (ако су изворни?).

Дежево (1282) од кога почиње владавина млађег сина краља Уроша – Милутина (по житију, Милутин би био „најмлађи“ Урошев син?!). До примопредаје власти од старијег брата Драгутина млађем Милутину долази под околностима које изгледа ни ондашњим упућеним људима нису биле јасне (!). Да ли до смене долази услед рањавања краља Драгутина или због „нестрпљивости“ млађег брата? Да ли су стваране неке погодбе и условљавања, мало је вероватно да ли је то било јасно и упућенима? И при бољој обавештености и сведочењу извора, тешко да би се нешто одређеније могло рећи, а тих извора нема... Обојица браће живеће прилично дуго, око четири деценије уз повремене мање или веће сукобе, тако да поред нејасноћа у вези са споразумом у Дежеву није лако

говорити и о њиховим даљим односима током поменутих четрдесет година, без обзира на (не)поштовање почетних договора.

Главни извор за ове догађаје јесте дело књижевника архиепископа Данила, сачувано преко зборника „Животи краљева и архиепископа српских“ – наслов дела је накнадни „производ“. Аутори се не слажу у процени у коликој мери је писац Данило хроничар, а колико је „морализатор“ и куда би се кретала имагинарна граница између та два облика рада. Такво стање даје могућност било којој странки у сасвим озбиљном и преко потребном научном спору око тог питања да оспорава, тврдње и настојања оне друге. Поред очекиваног стања да се аутори међусобно не слажу у оцени прилика, треба навести и места где се и сами извори не слажу, што ситуацију усложњава до непредвидљивог и отешава рад на трагању за објективном представом о – за наше прилике – не тако малом периоду од четири деценије трајања (пуноћа самосталне државе траје само око два века).

Разматрање положаја Цркве и у времену и простору тог периода представља неизбежну област. Потребно је показати много више обзира у приступу питањима око браничевске и београдске епархије као и о стању православног манастира у Митровици, о коме се говори као о потпуно посебном феномену – са колико оправдања? Посебно је важно да заступнике тврдње о постојању „две државе“ (Драгутинове и Милутинове) воде рачуна да је Црква задржала своје јединство без обзира на политичке прилике. Судећи по деловању Цркве, стиче се утисак да је држава целовита и да је јединствена.

Није без значаја ни чињеница што су и водећи данашњи аутори посебно опрезни кад треба да се изјасне да ли је Драгутин имао и своју званичним путем установљену војску. Поред Црквене организације у чије јединство се не сумња и јединствена војска била би показатељ целовитости државе. То би значило да је Драгутин и стварно био само „прежде бивши краљ“, како сам за себе каже у повељи за главну Милутинову задужбину Бањску...

Посебно је важно истаћи однос српских владара према организацији латинских хришћана на територији њихове државе. Ово је утолико важније што чак и неки професори Богословског факултета – вођени провидним разлозима уцене – тврде како су Латини у српској држави били прогоњени.

Да би се говорило о карактеристикама докумената неког владара требало би имати потпуни увид у цео корпус од њега издатих аката. Код Срба не постоји нешто што би било приближно томе, што доводи у питање (не)озбиљност било којег труда, ма колико велики он био.

У причу о краљу Милутину уплеће се и улога патријарха Данила III, тобожњег аутора Службе краљу Милутину (?). У основи тврдње је рад В. Ћоровића (полихистора) који је писао о широком спектру тема по систему „на прву лопту“. Нико од потоњих није се прихватио посла да се дуже позабави личношћу и књижевним радом патријарха Данила. Данас „бајковито“ звуче тврдње о наводној повезаности Данила прво са манастиром Дренчом, а потом са манастиром Бањском. Данило је често монашко име и у таквим случајевима само навод извесног имена ни приближно није довољно за нечију идентификацију. И данас људима из непосредног окружења често није довољан само помен нечијег имена па да се одмах разуме о коме се ради.

Аутори се споре и око питања избора поглавара Цркве 1317. на коме је Данило био главни кандидат уз подршку краља, али ипак и поред троструких покушаја на чело Цркве долази Данилов ученик Никодим (1317-1324). Унутар таквог основног оквира догађаја остаје низ нејасног...

Упадљиво је што огромна ктиторска делатност краља Милутина са којом се не може упоредити сличан рад ниједног српског владара, приведена свом природном завршетку упоредо са крајем краљевог живота (1321). Скоро да ништа од ктиторских послова није остало тек започето или недовршено у значајној мери, што реално гледано такође представља велики успех и осећај за меру:... Настанак главних Милутинових задужбина везује се за другу декаду 14. века. Тад је цела земља била велико градилиште што је био велики напор и „оптерећење“ за њене житеље. У складу са тим напорима стоје и, утисак је, безуспешни трудови истраживача да навођењем вероватних датума ближе одреде време настанка градње и завршетка појединих храмова: То ни људима оног времена није могло бити потпуно јасно, јер се ланчано радило истовремено на више места. Затим, упоредо теку и градитељски и сликарски радови – што су две одвојене врсте посла... Феномен тако интензивног ктиторског рада представља превелик залог и за даровитог писца какав је био писац Милутиновог житија који се чак три пута враћа на подухвате краљевог задужбинарства, и опет са данашњег гледишта то изгледа незрело и непотпуно и представа о овој делатности тешко гради кроз коришћење свих расположивих извора.

Кроз писање као да се намеће представа поједностављеног деловања. Као да се ради само на остварењу унапред створеног детаљно разрађеног плана. Ни не помишља се да се често делује по тренутним импулсима, често насталим услед искрсавања непредвидивих тешкоћа било које врсте. „Лута се“, планови и одлуке се мењају, траже се повољна и остварива решења. Ставови стручних и надлежних се разилазе и онда кад је општа жеља да се нешто оствари, али су оцене и процене према личним убеђењима

различите, па и опречне. Не мора да буде пусто и празно „контрирање намерно подметање у циљу опстанка, сујете, личних нетрпељивости стручних и одговорних.

Цео средњи век и у Визанзији и у Србији карактерише мали број култова (храмовних посвећења) тако да је тешко утврдити на основу оскудних извора на који тачно храм се те оскудне вести односе.

Уместо некад јасног „Monumenta Serbica“ (1850) среће се нејасно, анационално „Зборник средњовековних ћириличних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника“ (тачно као да се ради по плановима Беча пре 1913).

Данашњег читаоца ће изненадити податак да се текстови на зиду исписаних повеља – о чему се говори као реткој и изузетној појави, пошто је познато мало примера – манастира Жиче и Грачанице – настали скоро истовремено, иако је изворни текст Жичке Повеље Стефана Првовенчаног старији читав један век. Десило се тако што је Жича у међувремену страдала па се у оквиру њене обнове морало поновиги исписивање текстова... Нема спремности да се прихвати податак посетиоца који је у Старом Нагоричину видео исписан текст на северном зиду храма. Подсетимо како не постоји одређено место за исписивање повеље на зиду храма.

Ниједан српски манастир па нисам светогорски Хиландар где је сачувано највише незаменљивих извора за српску историју, не располаже „корпусом“ аката везаних за оснивање и каснију градњу задужбине. Истраживачи су срећни кад наиђу и на само један акт везан за дотични храм ако нема потребе да се сумња у његову изворност. Уместо тога, честа су колебања да ли је неки акт изворни, каснија копија (не)оверен препис за текуће потребе, коцепт. Стање је такво да се чак и проналазак јасног фалсификата из одговарајућег времена користи и често помиње као извор некаквих ма како „посредних“ података.

Писац Данило, саставља службе архиепископима Арсенију и Јевстатију... По некој „логици“ број сачуваних служби српским светима требало би да буде приближан. Где је било начина да се сачува једна служба, што се не би сачувале и остале. Очигледно је да није тако. Постоји огромна несразмера у броју очуваних служби за ова два поглавара – оквирна сразмера би била 1:5 (?) – зависно од начина бројања... У историји „важне“ су оне личности о којима има доста вести. Ту се занемарује како постоје многе „тихе“ особе које делују иза сцене догађаја. Технички термин јесте: „сиве еминенције“ (израз који ништа конкретно не говори). Очигледно да је иза онога што је познато морао да постоји и ради низ особа о којима се ништа не зна...

Звучи бесмислено ако се дође у ситуацију да је током рада неизбежно потребно да се „исправља“ сведочење извора: Осети се „релативност“ стања – извор захвата само део

fame. Проучавалац током рада увиђа такво стање и постаје свестан своје немоћи и удаљености од реала.

Мало је сачувано аката и они намећу своју „оптику“ процене. Давно је речено да се у Призрену расуђује по актима из Дубровника, уместо да буде обрнуто и да се говори на основу реалног стања.

Међу ауторима поводом ове епохе скоро да нема људи из Цркве, што довољно говори о њеном тешком положају и у последњим деценијама кад је ослобођена идеолошког једноумља. Слично се може рећи и за средњи век, кад Србија живи као усамљено острво – домаћих извора нема из добро познатих разлога. Међутим, мало је вести о Србима у околним земљама које нису претрпеле онаква разарања која су задесила српску земљу.

Време краља Милутина карактерише економска снага његове државе, што је и омогућило толики рад. То не значи да је време ослобођено честих контраста. Невероватно звуче поједине одредбе које се убрзо покажу као неостварице и где није било тешко предвидети да ће се тако десити – однос Хиландара са Карејском ћелијом или пиргом Хрусија...

Низу Милутинових задужбина припада и основање болнице у Цариграду – озбиљно устројене установе која служи као „наставна база“. Колико је познато, такве установе српска земља тада није имала (?).

Осећа се потреба за увођењем „мета нивоа“ науке. Појам метафизика је одавно познат; среће се све чешће и израз „метаисторија“. Постоји и потреба за „метајезиком“, пошто се све више увиђа да је постојећи којим се човечанство служи хиљадама година – недовољан.